

(שמואל זביטקובר - עסקן צבאי-כלכלי בפולין בימי חלוקתה) (סוף)

Author(s): עמנואל רינגלבלום

Reviewed work(s):

Source: *Zion* / ציון, Vol. ח (תמוז תרצ"ח), pp. 337-355

Published by: [Historical Society of Israel](#)

Stable URL: <http://www.jstor.org/stable/70048905>

Accessed: 11/11/2011 03:42

Your use of the JSTOR archive indicates your acceptance of the Terms & Conditions of Use, available at

<http://www.jstor.org/page/info/about/policies/terms.jsp>

JSTOR is a not-for-profit service that helps scholars, researchers, and students discover, use, and build upon a wide range of content in a trusted digital archive. We use information technology and tools to increase productivity and facilitate new forms of scholarship. For more information about JSTOR, please contact support@jstor.org.

Historical Society of Israel is collaborating with JSTOR to digitize, preserve and extend access to *Zion* /.

<http://www.jstor.org>

שמואל זביטקובר

(עסקן צבורי-כלכלי בפולין בימי חלוקתה)

(סוף)

ד. פעולתו במסחר ובתעשיה

אין לך כמעט אף מקצוע אחד במסחר, בתעשיה ובאשראי של הימים ההם, שזביטקובר לא היה פעיל בו. רוח-היזמה שלו הוא ממש להפליא. בכל וורשה איננו מוצאים יהודי שני לו, שיהיה בעל עסקים מרובים כמוהו. וכל עסקיו הם בעלי היקף גדול. אם הוא מייסד בית-בורסקי, הרי הוא אחד הגדולים בוורשה והשלטון המהפכני מרחיב אותו בשנת 1794 ומשתמש בו לצרכי הצבא. החכירה של בשר כשר בפראגה נמצאת בידיו. אף מסחרו עם חו"ל הוא בעל היקף רחב. על מעופו הרב תעיד ידיעה אחת, שנשתמרה בעתון כתוב, ש"היהודי הנודע לתהלה שמואל" (Sławny żyd Szmul) הציע, בקשר עם יקר הבשר, שימסרו לידו את המונופולין של ממכר הבשר בוורשה והוא יספק לרבבות האוכלוסין של וורשה במחיר יותר זול מאשר הקצבים המקומיים.

התכונה השניה המציינת את פעולתו הכלכלית היא התכונתיות. הוא שואף להקיף ענף מסוים של התוצרת מן השלב הראשון ועד האחרון. הוא רוכש לו למשל אחוזות וקרקעות כדי שיהיו לו שעורים משלו, ואחרי כן הוא מייצר מהם בירה בבית-מבשל-השכר שלו. אך גם את הריוח של מכירת השכר אינו רוצה למסור לידי אחרים והוא עצמו פותח אחרי כן בתי-מרוחז ובית-קפה.

אותו הדבר גם במקצוע העור. הוא בעצמו מגדל שוורים, או קונה אותם בעצמו בירידים המפורסמים שבפראגה; את הבשר הוא שוחט בבית השחיטה שלו; הוא בעצמו מוכר את הבשר, כי בידי נמצא במשך שנים רבות המונופולין של בשר כשר בפראגה; ואת העורות, או שהוא מוכר אותם על ידי סוכניו בחו"ל, או שהוא מעבדם בבית-הבורסקי שלו, או שהוא מספקם לצבא.

בקצור, שמואל הוא גדול הסוחרים, הספקים, בעלי-האחוזות ובעלי-התעשיה היהודים בוורשה. ומי יודע אם בכלל נמצא אז בפולין שני לו, שידמה לו במרץ, ביזמה ובמעוף.

בתור מוזג בן מוזג התחיל שמואל את פעולתו התעשיתית בחכירה של בית-מבשל-שכר. בשנת 1771 לקח שמואל בחכירה מאת סגן-הקנצלר הליטאי הרון פשדויצקי את אחוזתו ובית-מבשל-השכר, את הטחנה והמחסן תמורת דמי-חכירה

בסך 8.000 זהאי לשלוש שנים⁽⁷⁵⁾. בית המבשל היה די־גדול וייצר בשנה כ־1000 חביות שכר⁽⁷⁶⁾.

בגלל סכסוך הוכרח שמואל לעזוב את אחוזתו של פשדויעצקי וימצא לו בית־מבשל אחר. בשנת 1779 אנו קוראים בספרי התעודות של פראגה, חכר שמואל את האחוזה של אדמובסקי⁽⁷⁷⁾. לאחר 4 שנים חוכר שמואל בית־מבשל חדש באחוזה הנסיכה לובומירסקית בפראגה (טרגובה 150). כמו קודם אצל הפשדויעצקים, פרץ גם כאן סכסוך בינו ובין החוכר של מס־המשקאות אשר לפי החוזה היה שמואל פטור ממנו. בקשר עם זה התנפל עליו אחד יעקב קלרקובסקי — כפי הנראה חוכר המס — פצע אותו קשה וגם אשתו הועלבה בשעת מעשה⁽⁷⁸⁾.

את רוב יומתו והמצאותיו של שמואל מבליטים ביחוד עסקיו עם משפחת האצילים גוסטומסקי⁽⁷⁹⁾, שהיתה בעלת בית מרוז ואכסניה (traktjernia). שמואל ואשתו יהודית פיתו אותם, שיעברו לחצרו של שמואל בטרגובק ויפתחו כאן בית־מרוז גדול, שבו ימכרו את המשקאות של שמואל ושלחם. זמן קצר אחרי כן כאשר סודר מאחורי פראגה קסרקטין של הצבא הרוסי, הוציא שמואל בערמה את המשפחה מבית המרוז, שבו נמצאה עד עכשיו, והציע לה אכסניה גדולה ובית מרוז בבית־חומה אחד. הגוסטומסקים נאותו לכך, אך שמואל לא עמד בדבורו ופתח בית־קפה גדול שבו מכר יי"ש, ליקרים, יין, מי־דבש, דבש ושכר אנגלי; כמו כן ייסד, בקשר עם הקמת הקסרקטין, 3 בתי מרוז חדשים, אחד בתוך בית־המבשל למכירת יי"ש רגיל ושכר־של־אצילים (בית־המרוז הזה נמסר לידי יהודי); שני למכירת יי"ש רגיל ומתוק בבית־השחיטה ובבית־הבורסקי; השלישי באחוזה לשעבר, שהיתה ידועה בשם „מפחה”.

Skarbowe, od. 56, Nr. 18, p. 355—7, 362—5, 370—6, (Archiwum (75
Główne w Warszawie).

(76) חשוב מאוד הוא אותו הסעיף של החוזה, שהפך אחרי כן לסלע המחלוקת בין הצדדים. הרוזן פשדויעצקי מבטיח לשמואל, שכמו שהוא לא שילם עד עתה את מס המשקאות (czopowe), כן לא שילם גם שמואל. כמו כן מתחייב בעל הבית להשתדל ששמואל יהיה פטור מחובות האיכסון של חיילים רוסיים. — אשר לעובדים הרי הביריה בידי שמואל להשאירם בעבודה או לפטרם. לבסוף מתחייב שמואל לייצר מכסה מסוימת של בירה חנם בשביל בעל הבית. שמואל לא קיים את ההסכם. „כשנעשה לספק רוסי נעשתה דעתו זכותה עליו וחדל לשלם את השעורים”, בטענו פשדויעצקי תתחייב לפטרו ממס המשקאות אשר שמואל היה מחויב לשלמו לאוצר המלוכה. שמואל נשאר חייב לבעל הבית 6.600 זהאי 20 גר. מלבד שכר הדירה תבע ממנו בעל הבית גם דמי נזקים. שמואל בנה בחצר מקוה ומימיה גרמו נזקים ניכרים לבנינים: נתקלקל המרתף (הפסד של 500 זהאי), במרתף המוצף נרקבו הפצים שונים, ובגלל זה גם ירד ערכו של בית המבשל ב-2.300 זהאי. בסך הכל עלו התביעות של פשדויעצקי לסך 12,851 זהאי המשפט נמשך זמן רב ונדר מאינטנציה לאינטנציה. בשנת 1787 בא הסכסוך לפני משפט ועות הכספים, שהוציאה פסק דין רצוי לשמואל. הוא נפטר מתשלום 3.806 זהאי, 21 גר., 1 שילינג. דמי חכירה, היות ובעל הבית נמצא חייב לסלק את מס־המשקאות 243 Archiwum Główne w Warszawie, Skarbowe od. 15, Nr. 17, a. 1780, p. 243.

Jurydyki Praskie, Nr. 90, p. 282, a. 1779 (77)

שמי מס. 93, 1783, עמ' 202, 204. (78)

שמי מס. 148, עמ' 201 שנת 1793. (79)

לפי חשבונה של משפחת גוסטומסקי היתה הכנסתו של שמואל מבית־הקפה ומשלושת בתי־המרזח 6000 זהר' לשנה, בו בזמן שהם הפסידו בגלל זה 1000 זהר' לשנה. מלבד התביעה הזאת היתה למשפחת גוסטומסקי תביעה נוספת: המשרתים ובעלי המלאכה של שמואל אכלו אצלם בסכום של 300 זהר'. לא ידוע לנו כיצד נגמר הסכסוך. אולם העובדות הנ"ל מראות עד כמה היה שמואל זריז ובעל יומה, איך ניצל כל הזדמנות כדי לייסד מדי פעם מפעלים חדשים לבקרים.

בימי המרד של שנת 1794 ואחרי כן בשעת סופו הטרגי, בזמן ההריגה בפראגה נחרבו בניניו של שמואל, ביניהם גם בית־המבשל. אולם תיכף כשהוקם הסדר נגש מיד לבניית בית־מבשל חדש⁸⁰).

המקצוע השני שבו גילה שמואל זריזות בלתי רגילה היה המסחר בעורות ועבודתם. התעסקותו זו קשורה גם בפעולתו כספק. כבר עצם העובדה, ששמואל גר בפראגה, הידועה מאז ועד היום בתוצרת הבשר שלה, בירידי השוורים והסוסים (עד היום אומרים בבדיחה „פר של פראגה“), קבעה מראש, ששמואל ירבה להתעסק בזה. עד שהיה לספק היה מסחר השוורים התעסקותו העיקרית. אולם אז נמנה עדיין על האנשים הקטנים. טרם היו לו משרתיו, סרסריו וסוכניו. כשאר סוחרי השוורים היה יוצא בעצמו לדרכים, קונה בהמות כדי למכור אחרי כן במחיר יותר יקר. כאחרים היה גם הוא נסחב על ידי הקצבים הבלתי־יהודים כנאשם בעברות על תקנות המרשלק⁸¹). מי יודע אם גם לא ניסו לגרש אותו מפראגה, כפי שעשו זאת ליהודים אחרים, אם כי כאן היה היחס ליהודים קצת יותר נוח מאשר בוורשה.

באותו הזמן מאשים אותו ראש אגודת הקצבים הלא־יהודים בפראגה תומס שרייטר, שהוא הוציא ממנו ביחד עם יהודים אחרים 64 שוורים. שמואל הכניס את השוורים לחצרו של הקנצלר הליטאי טיונהויו באמתלא שהוא קנם כאילו בשביל מטבח הקנצלר. בית־הדין חייב את שמואל להשיב את השוורים לשרייטר.

שמואל לא הסתפק במסחר הבהמות בלבד, הוא סחר גם בבשר ובעור של הבהמות השחוטות. בנוגע למסחר הבשר אנו מוצאים כפעם בפעם ידיעות על חובות שונים של עשרות זהר', שאנשים שונים, ביחוד נוצרים, חייבים לו. בין בעלי החובות נמנה גם הגנרל הרוסי דה רומנוס, אשר על יחסיו עם שמואל כבר דברנו לעיל. הסכסוך עם הגנרל הגיע גם לבית המשפט. הוא טען שאינו חייב

(80) לפי החוזה עם הקבלן צריך היה ארכו של בית המבשל להיות 55 מטר ורחבו 16 אמה. מלבד לבנים, סיד וחול, ששמואל היה צריך לספק בעצמו עלה כל זה 1.900 זהר' על הקבלן לגמור את הבנין במשך חדשים. Jurydyki Praskie, Nr. 174, p. 200, a. 1792. (81) Akta jurydykcji marszałkowskiej, Nr. 56, p. 187, a. 1768.

כלל את ה־1,200 זה"ר ששמואל תובע ממנו, כי שמואל נתן לו כל זה במתנה. אך בית הדין הצדיק את שמואל⁽⁸²⁾.

שמואל מתחיל לנהל את מסחר הבשר בהיקף רחב החל משנות השמונים. הוא מקבל את המונופולין של בשר כשר בפראגה, הוא היחידי הרשאי לסוחר בתחומה של פראגה בבשר כשר. לכתחילה שילם שמואל ביחד עם יהודי וורשאי, שמעון בן (חנוך) הענוך מלובלין, בעד השחיטה בוורשה ובפראגה סך 9000 זה"ר לשנה. אולם לאחר שנה הציעה אגודת הקצבים הפולנית, אשר כפי הנראה היו כל הסודות נהירים לה, סכום יותר גדול וסופו של דבר היה ששני הצדדים שמואל ושמעון והאגודה השתוו ביניהם. שמואל ושמעון נעשו למפקחים על השחיטה בוורשה ובפראגה, ולהם היתה הזכות היחידה למנות שוחטים. בשנת 1784 שילם שמואל 2,160 זה"ר דמי חכירה בעד השחיטה בפראגה ושנה אחרי כן כבר השתחרר שמואל מן האפיטרוספוט של האגודה וחכר את השחיטה ישר מן המרשלק. בשנים הבאות עלו דמי החכירה והגיעו ל־4,720 זהוב'⁽⁸³⁾.

שמואל זביטקובר, אשר רוח־זמתו ומרצו העצומים כבר צוינו על ידינו, הגה לא פעם תכניות נועזות למדי. מפליא באמת כשאנו קוראים בעתון כתוב⁽⁸⁴⁾ „היחודי הנודע לתהלה שמואל” מקבל על עצמו לספק בשר כשר לכל וורשה וזה במחיר יותר זול — בגרוש של פליז — מאשר הקצבים, בתנאי שהוא יקבל את המונופולין לממכר הבשר בעיר”. יתר על כן: שמואל מתחייב, במקרה שיקבלו את הצעתו, למסור אחוז מסוים של הפדיון לאוצר־המלוכה. כדאי לציין שוורשה מנתה בשנת 1789 כמעט 100,000 תושבים. מה רב המרץ הדרוש להקמת מנגנון כל כך גדול, שיספק בשר לכל וורשה וימנע על ידי כך את התיקרות באותם הימים.

⁽⁸²⁾ Akta komisji Skarbowej Nr. 19, p. 223, a. 1782

⁽⁸³⁾ Akta jurysdykcji marszałkowskiej Nr. 77, a. 1788

⁽⁸⁴⁾ עתונים כתובים, מס' 3164, שנת 1789 (Biblioteka Krasinskich w Warszawie)

“Ponieważ rzeźnicy podług zapadłej Swieżo konstytucyi obowiązani są oddawać na Skarb Rzpltey Skory przeto Mięszkańcy Tuteysi obawiają się / : czego już doświadczaia / : drożyzny na mięso y to sami Rzeźnicy przepowiadają. Z takowey okoliczności sławny Żyd Szmul dawniey Moskiewski Liwrant dogadzaiać wygodzie Publiczney uformował Sobie projekt dostawiania na cało Warszawę Mięsa spuszczaiać taniey groszem miedzianym funt ieden, niżeli Rzeźnicy przedaia aby mu Samemu pozwolona rzez a dla większego u publiczności Kredytu używa ten Żyd na pomoc w kapitałach y dostawianiu wołów pewnego bogatego Pana, a gdy takowy projekt znajduje approbate obowiązue się tenże Żyd pewny Procent do Skarbu Rzpltey od wybieraney Summy za mięso opłacane. Takowy żydowski projekt czyli skuteczni ieszcze nie wiemy.”

בקשר עם חוק הסיים החדש, שחייב את הקצבים למסור את העורות לאוצר המלוכה לחתימה נגד תשלום מסוים מכל עור ועור.

החוק הנ"ל שאסר גם להוציא מן הארץ עורות בלתי מעובדים, כדי לקדם את תעשיית העור בארץ גופא, נתן לשמואל ולסוחריו עור אחרים את הדחיפה להקים בארץ שורה שלמה של בתי־חרושת לעבוד עורות. כמה מהם הוקמו לפי ידיעות שונות, לפי דוגמאות של חו"ל.

שמואל לא פיגר ביחס לסוחרים אחרים, בפרט שאת תוצרת העור שלו היה יכול לספק לצבא הרוסי והפולני. על כן הקים גם הוא באותו הזמן בית־בורסקי בפראגה.

מה היה גדלו של בית הבורסקי לא ידוע לנו. אך נראה שהיה גדול למדי אם השלטון המהפכני בימי מרד קושציושקו⁽⁸⁵⁾ (1794), שהחרים את כל רכושו, ראה לנכון להוסיף עליו עוד אגף והקציב למטרה זו 910 זחור. בית הבורסקי המוגדל נועד לספק עורות לצרכי הצבא. יש להניח כי גם הוא נבנה לפי דוגמה של חו"ל, ביחוד אם נשים לב ששמואל סיפק הרבה עורות לבית החרושת לתעשיית עור בפוטסדום⁽⁸⁶⁾ ובודאי גם ידע מסידוריו החדשים.

כדי להגדיל את הכנסותיו מבהמות שחוטות הקים שמואל גם בית־שחיטה משלו⁽⁸⁷⁾. יש כמו כן להזכיר שסחר גם בחזירים, כפי שיוצא משתי רשומות שמצאנו, אחת משנת 1782⁽⁸⁸⁾ ואחת מן השנה שלאחריה⁽⁸⁹⁾.

בעסקי הבהמות, העור והבשר של שמואל סייעו בידו שני בניו: ברק ואבא־לה. חלק מן העסקים הם מנהלים בעצמם וחלק ביחד עם אביהם. ברק כבש לעצמו במסחר הזה עמדה כלכלית תקיפה למדי, עד כדי כך שבמשפט ססדרו נגדו על שהוסיף על מחירים של שוורים והוציאם מידי הקונים הראשונים, התיצבה לצדו אגודת הקצבים הנוצרית היות „והם נחוצים לצבור, עוזרים בידי קצבים יורדים, ערבים לקצבים בפני סוחרים זרים, משלמים עבורם בעד השוורים ורק שבוע אחרי מכירתם הם מקבלים בחזרה את הכסף”⁽⁹⁰⁾. מלבד בית־מבשל השכר ובית הבורסקי היה לשמואל גם בית־חרושת ללְבָנִים, כפי הנראה בפראגה. ידיעות מפורטות על בית־החרושת הזה אין לנו. אנחנו יודעים רק, שבשנת 1783 היה משא ומתן בין שמואל והאציל קווייצנינסקי בדבר הספקת 100 אלף לבנים⁽⁹¹⁾.

⁽⁸⁵⁾ Akta powstania Kościuszki, I, 79, 272

⁽⁸⁶⁾ Memoriały do Komisji Skarbu Koronnego nr. 37 Archiwum

Skarbowe w Warszawie a. 1790.

⁽⁸⁷⁾ Memoriały nr. 39, p. 64, a. 1792

⁽⁸⁸⁾ Akta Jurysdykcji Marszałk. Nr. 70, a. 1783

⁽⁸⁹⁾ Jurydyki praskie, Nr. 93, a. 1782

⁽⁹⁰⁾ שם, מס. 93, שנה 1782.

⁽⁹¹⁾ שם, מס. 106, ע' 319, שנה 1793—אגב, יתכן שקווייצנינסקי הנ"ל הוא המשומד קווייצנינסקי

שנחפרסם על ידי חידוש בנין הכנסיה הברנדינית ברחוב מיודובה בורשה.

כדי לסיים את פרשת פעולתו התעשיתית של שמואל עלינו עוד להזכיר שלפי מסורת המשפחה היה לו גם בית חרושת לכותן לבן. במקורות הארכיוניים לא מצאנו שום זכר לכך, אולם הדבר מתקבל על הדעת, כי היה בריח הזמן. אנשי סביבתו של המלך שקדו בימים ההם להקים בארץ תעשייה עצמית והשתדלו לייסד בתי־חרושת רבים. לפי ידיעותיו של סוקולוב היו לשמואל גם מנסרות שבהן עיבד עצים והובילם אחרי כן במימי הויסלה לדנציג.

מלבד פעולתו התעשיתית עסק שמואל גם במסחר גדול בכל מיני סחורות. בתבואה סחר בקשר עם ההספקה לצבא, על מסחרו בענף הבהמות, בשר ועורות כבר דיברתי לעיל. מלבד זה הפיק מלח ממכרות המלח בווייליצקה⁹² באמצעות הסוכן שלו וולפנג היימן. לפי מסורת המשפחה סחר שמואל גם ברהיטים. סוקולוב מספר שהוא ניהל מסחרים גדולים עם דנציג, הוביל לשם תבואה ומלח. בתעודות לא מצאתי הד לזה, אך לעמתי זה ישנן ידיעות, שהיה מביא משם דגים מלוחים, וזה במאות חביות⁹³.

בכלל היו עסקיו של שמואל עם חו"ל מסועפים למדי. מלבד ברסלא אשר לשם היה מוביל בהמות וכפי הנראה גם עורות, מלבד פוסטדום שלשם היה מוביל עורות, אנו רואים אותו גם בעיר הקורלנדית מיטוי⁹⁴. כאן הוא קונה סוסים. כמו כן הוא נוסע לפטרבורג⁹⁵, כפי הנראה לא רק לשם גביית החובות מאת הממשלה הרוסית, כי אם גם לשם מסחר⁹⁶.

על עסקיו הגדולים של שמואל תעיד גם העובדה, שכבר בשנת 1771 הוא נושא את תואר־הכבוד Commissarius מטעם המלך הפרוסי פרידריך. כשעלה על כס־המלוכה מלך חדש, פרידריך וילהלם, אישר גם הוא בשנת 1787 את מינויו של שמואל ל־Hof-Factor und Commissarius⁹⁷. בפריוילגיות האלה שנשתמרו בארכיון המשפחה של הברגזונים, מנוסחים תפקידיו של שמואל כסרסר החצר בדברים אלו:

“wenn wir ihm in Usern Angelegenheit, und Geschäften etwas committiren und auftragen werden, solches mit aller nur ersinnlichen Sorgfalt und Treue verrichten, dabey Unser höchstes Interesse eyfrigst besorgen, was er zu dessen Beförderung sowohl als auch zu Abkehrung des demselben etwa bevorstehenden Nachtheils, seiner erworbenen Erfahrung und Einsichten

⁹² Jurydyki praskie nr. 93, 137, a. 1783

⁹³ Tokarz, Warszawa przed wybuchem powstania 1794, 1911, p. 33

⁹⁴ Akta jurydydykcji marszałkowskiej, nr. 69, a. 1781

⁹⁵ שם, מס. 65 שנה 1778.

⁹⁶ הוזה את הדרכיה שקבל בשנת 1777 לנסיעה חפשית לפטרבורג. (אוסף ה' תיאודור טפליץ).

⁹⁷ Nachpreussische Akten nr. 487, nr. 96 (Archiwum Główne w Warszawie)

nach zu erdenken und in Vorschlag zu bringen Vermag, sofort gehöriges Orts anzeigen und in allen sein Thun und Lassen, sich dergestalt erweisen und betragen solle, wie es einem fleissigen, getreuen Diener und Königlichen Commissario gebühret"

לדאבונג אין המקורות שבידינו מספרים לנו כלום על פעולתו של שמואל כסרסרהצצר הפרוסי. יש להניח שתפקידו היה סיפוק תוצרת חקלאית ממינים שונים כגון: סוסים לצרכי הצבא, עורות בלתי מעובדים וצמר בשביל בתי-החרושת הפרוסיים וכו'. בזה עסק אז מספר די גדול של עמילים פרוסיים יהודים, שנמצאו בפולין. בודאי עסק בזה גם זביטקובר. על כל פנים מוכיח האישור משנת 1787, שזביטקובר עסק באמת בהספקה למלוכה הפרוסית.

בכל זאת יצא לו להאבק קשה עם השלטון הפרוסי, שכבש בשנת 1795 את פולין, על זכות המסור בוורשה. שני תיקים עבים⁹⁸ של תעודות נשארו בוורשה המספרות על ההתאבקות הזאת של זביטקובר עם העירייה הורשאית, עם ה-Kriegs-und Domänen Kammer ועם השלטון הפרוסי העליון. הסכסוך פרץ בשנת 1797 כששמואל חזר מרוסיה והביא אתו משם טרנספורט גדול של אדוות-שער. כדי למכור פתח מחסן בפרבר הקרקאי מס. 449, אך מתחריו, ביחוד היהודי אלי' מברודי שסחר בזה, לא החשו ובהשפעתם חתם השלטון המקומי את המחסן. עכשיו התחיל ממש "מבול" של תזכירים. העירייה הסתמכה על כתבי-הזכויות שלה, האוסרות על היהודים את המסחר הקמעוני בוורשה ומתירה רק לסוחרים סיטוניים לבוא לוורשה ואף הם חייבים להפקיד את סחורותיהם אך "במחסן הסטניסלבובי". בהמשך מלחמת הניר היא מערערת בכלל על זכות מסחרו של שמואל בוורשה, כיון שבשעה שהופיע ה-General-Judenreglement של הממשלה הפרוסית, לא נמצא בוורשה ושנית – ה"רגלמנט" אסר על היהודים לעסוק במסחר ובמלאכה כאחד ולשמואל עוד היו כאמור בית-בורסקי ובית-מבשל. על הנמוקים האלה השיב שמואל בנמוקים שכנגד, אשר ביניהם תופסת מקום ניכר משרתו הפרובלימטית של פרנסיס-הועד. זביטקובר מוכיח, שהוא תושב קבוע בוורשה, אשר בה הוא גר זה 40 שנה, כאן יש לו בתים, נחלאות וכו'. מלבד זה הוא בא בטענות, על שום מה סגרו רק את חנותו הוא ולא של סוחרים אחרים. השלטון המקומי מתיחס בחומרה לבקשותיו המרובות והארוכות. אף בקשתו להעביר את הסחורה לטרגובק נדחתה. מצוים עליו שיראה מקום בחו"ל, אשר לשם הוא רוצה להעביר את הסחורה. אך בסופו של דבר הוכתר שמואל בנצחון. המיניסטר הום פקד ביום 6 מרץ 1798 לפתוח מיד את המחסן כדי לראות אם הסחורה לא נתקלקלה. זאת היתה תוצאה של כתב-זכות, שזביטקובר קבל 7 ימים לפני כן, דהיינו:

"General Schutz- und Handlungs-Privilegium auf Südproussen, Schlesien und Sämtlichen Königlichen Provinzen und Landen, für den Samuel Jacobowitz und seine Ehefrau Judith, geboren Lewi zu Warschau".

לפי כתב-הזכות יש לשמואל הזכות לקבוע את מושבו בוורשה לסחור בה ולקנות בתים. על הלשכות להשגיח שכל זה יקויים בדיקנות. הפרייוליגה הזאת הוציאה את

העיריה מן הכלים. היא פונה אל המלך בתזכיר ארוך. ראשית — היא טוענת — קיימת סתירה בין הפריווילגיה של שמואל ואלה של העיריה, שאושרו ב־7 במרץ בפקודת המיניסטריון. הפקודה מתירה לכמה יהודים לגור בוורשה, בתנאי שנמצאו בה בראשית הכבוש ואילו שמואל לא גר באותם הימים בוורשה. להלן ממשיכה העיריה בדברי פלפול שאין כלל סתירה בין הפריווילגיה המלכותית ופקודת המיניסטר. מדוע? כיון שבפריווילגיה כתוב:

„ein General-Schutz- und Handlungs-Privilegium für den Samuel Jacobowicz und dessen Ehefrau Judith Lewi zu Warschau” ובאמצע אמר: „dass dem Samuel Jacobowicz freistehen solle sich auch ausser Warschau zu etabliren” הפריווילגיה — מסבירה העיריה — מניחה ששמואל יושב בוורשה, אך אין זה אלא יסוד רעוע, כי שמואל הוא רק בעל נכסים בוורשה. הבקשה של העיריה בנוגע לפריווילגיה „שעוררה סנסציה רבה” „dass dieses Privilegium hier viele Sensation gemacht” מסתיימת באיום מוחלט, שלעולם לא יודו בפריווילגיה הזאת. כפי שאנו רואים מיוסדות הטענות של העיריה על יסוד רעוע. פירושו של הפסוק הנ”ל בפריווילגיה פשוטו כמשמעו הוא: לשמואל הזכות לגור בכל הארץ, בוורשה ומחוצה לה.

עוד משרה חשובה היתה בידי שמואל והיא — סרסר המלך הפולני. מתי נתמנה למשרה זו לא ידוע לי, אך אין ספק בדבר, שכבר בשנת 1771 שימש בה. כך מכנה אותו המלך הפרוסי פרידריך בכתב־מנוי סרסר ו„קאמיסאריא”. בארכיון המשפחה של הברגוזונים נשתמר כמו כן כתב־זכות של המלך „שבהכירנו בנאמנותו ובכשרונויותו של שמואל בן יעקב בשרותים השונים ששרת אותנו אנו מוסרים לו את התפקיד של סרסר או עמיל, שיספק את כל הדרוש לחצר”. אולם התאריך של התעודה הוא משום מה לא כשורה. כתוב שהדבר קרה בשנת השלושים ואחת למלכותו, וזה יוצא בשנת 1795, היינו 12 יום לפני צאתו של המלך פוניאטובסקי את הארץ לאחר החלוקה השלישית של פולין. יתכן מאוד, שדווקא באותה שעה שהמלך התפטר ממשרתו היה דרוש לו איש שידאג לצרכים הכלכליים של חצרו. אגב, ישנן גם הוכחות אחרות, שהיחסים בין המלך ובין שמואל היו ערים למדי ואפילו אינטימיים. בשעה שהמלך נמצא בגרודנה אחרי החלוקה השלישית של פולין הוא מבקש את איש־אמוניו קיצקי, שישלח לו על ידי שמואל את סוסיו ותמונה של צייר־החצר בציירילי⁽⁹⁹⁾. גם בשעה שהמלך עומד למכור את נכסיו והוא חושש שמא ישארו משרתיו בלי דירה, הוא כותב לאותו קיצקי, ששמואל נכון להשכיר לו את ביתו בפראגה⁽¹⁰⁰⁾.

⁽⁹⁹⁾ Akta kanclerskie, nr 31, p. 95, II Jan. 1766

⁽¹⁰⁰⁾ Archiwum Królestwa Polskiego, nr 206, p. 31, a. 1797

הידידות בין שמואל והמלך הפולני האחרון נמשכה זה עשרות שנים. עוד בשנת 1776, היינו בראשית עלייתו של שמואל, מינה אותו „למשרת המלך” הנהנה מכל הזכויות, שמהן נהנים משרתיו האחרים. אכן, בניגוד להם היה חייב במסים ונתון לשיפוטם של בתי-הדין הרגילים.

תואר-הכבוד „משרת המלך” אינו אומר לנו הרבה. משרתים כאלה היו אז למכביר, כיון שפריבילגיה כזאת נתנה את הזכות לגור בוורשה, שלא היתה מן הדברים הקלים. על כל פנים יוצא מן הפריבילגיה הזאת, שעוד בשנת 1776 ידע שמואל למצוא דרכים אל המלך או אל מקורביו⁽¹⁰¹⁾.

כפי שראינו לא פסח שמואל אף על אחד מענפי התעשיה, שהתהוותה באותם הימים. רבת פנים היתה גם פעולתו המסחרית, אך גם מן האשראי הקשור כל כך עם שני המקצועות הנזכרים, לא סילק את ידיו. אכן עלינו להעיר למפרע, שלא תמיד אנו יודעים, אם החוב הרשום בספר התעודות בא מחמת עסקי מסחר או מחמת הלואה. חובותיו של שמואל מגיעים לפעמים לסכומים די גדולים. הנה כי כן חייב לו „נושא החרב” של המחוז הפרוסי וולריאן פיבניצ'ני⁽¹⁰²⁾ 400 אדומ. היינו 7.200 זהר' פו'. בעל חוב שני וולנטיין זנצ'קובסקי, חייב לו 2.500 זהר'⁽¹⁰³⁾, שר-המחוז מפיסצ'נה ריקס חייב לו 2.250 זהר'⁽¹⁰⁴⁾. בעל חובו הגדול ביותר הוא הגנרל הרוסי דה-סולדנהוף⁽¹⁰⁵⁾.

הודות לחובות שחבו לו בעד סחורות או הלואות, עלה בידו של שמואל להיות לבעליהם של כמה בתים ונחלות בוורשה ובסביבה. זביטקובר היה היהודי היחידי, שהיתה לו הזכות להיות בעל בתים ונחלות. מתי קבל את הזכות הזאת לא נרשם בספרי התעודות. על כל פנים היה הדבר כפי הנראה לפני שנת 1776⁽¹⁰⁶⁾, היות ובשנה הזאת נעשה בעל בית וגן בגודלז'נוב בעד חוב של 300 זהר'. יתכן שגם בעד הזכות הגדולה הזאת עליו להכיר תודה לפרוטקטור התמידי שלו, המלך פוניאטובסקי,

(101) ראיות נוספות על ידידותם הובאו גם בפרקים הקודמים (ב, ג), כדאי להוסיף עוד כמה פרטים: בשעה ששמואל נמצא בפטרבורג וחסר לו כסף הוא מבקש הלואה מאת המלך. גם במכתבי אשתו של שמואל, יהודית, אל המלך ניכר יחסו היידיתי אל שמואל. באחד מהם היא כותבת: *servante Judith Schmul qui ayant toujours executés avec le plus grand zele les Comandements de Sa Majeste', et qui ferai toujours les meme! Si l'occasions se presenterent'* (Archiwum Królestwa Polskiego nr. 363, p. 161 a. 1797). Comandements לא עלה בידי לברר לפי התעודות. אך אם נשים לב לכך, שהמלך היה זקוק תמיד לכספים, לא יקשה לנו לשער, ששמואל הצטרך לסתום כפעים בפעם את הכיס הנקוב של המלך. חובותיו של המלך לשמואל נמשכו עד לאחר החלוקה של פולין, וכפצוי קבל שמואל מאת המלך בית על יד ה„לויצנקי”. – אך לפעמים רחוקות קבלו היחסים בין המלך ובין שמואל צורות בלתי ידידותיות. מקרה כזה קרה בשנת 1797 בשעה שהמלך נמצא בגולה בגרודנה. במכתב אל איש-אמוניו קיצקי הוא כותב: גם על עסקיו של שמואל לא אשכח בפטרבורג, אם כי הוא עשה כאן נגד רובינוביץ (ספק של הצבא הרוסי) מעשים בוויים, יהודיים באמת, להפסיד⁽¹⁰⁷⁾ (Arch. Król. Pols. Nr. 206, p. 57 a. 1797).

(102) *Komisja Skarbu Koronnego*, nr. 16, a. 1779.

(103) שם, מס. 18, עמ' 456, שנת 1781.

(104) *M. Bersohn, Dyplomatarjusz dotycz. Żydów w dawnej Polsce* Nr. 343.

(105) *Akta asesorskie*, nr. 16, p. 829 a. 1789.

(106) *Jurydyki Praskie* nr. 170, p. 228, 263, a. 1776.

שמסר לו גם בשנת 1780 בחכירה עולמית 6 וולוק אדמה עם טחנת רוח¹⁰⁷). דמי החכירה עלו 600 זהר' בעד האדמה ו־200 בעד הטחנה.

אם כי לשמואל היו בתים בפרברים שונים של וורשה, הרי עיקר מושבו היה בפראגה, בטרגובק, הנקראת היום שמוֹלובִּיזְנָה. מתי נוצר השם שמוֹלובִּיזְנָה לא ברור. כבר בשנת 1792 נקרא מבוא העיר על יד טרגובק „המבוא של שמואל” (rogatki szmulowskie). יתכן שכבר בחיים היום יומיים קראו גם את נחלותיו של שמואל בשם שמוֹלובִּיזְנָה, בפרט שאחוזתו של המלך טרגובק נחלקה לשני חלקים, האחד שהיה שייך למלך והשני שהיה שייך לשמואל. כדי להבדיל בין חלק אחד למשנהו קראו, כפי הנראה, את החלק שהיה שייך לשמואל בשם שמוֹלובִּיזְנָה.

לכתחילה היה שמואל חוכר אחוזות של האצילים, אולם אחרי כן נעשה שמואל בעצמו לבעליהם של כמה בתים בפראגה.

ברשימה של יהודי פראגה משנת 1787¹⁰⁸) נמנים הבתים האלו השייכים לשמואל: בית אחד ברחוב לובקוב, ביורידיקה של ההגמון מקמניץ, קמין. בבית הזה גרו 5 גברים, 5 נשים, 5 ילדים; הבית השני ביורידיקה של המרשלק הליטאי הגדול, בו גרו 22 גברים, 22 נשים, 32 ילדים; בס"ה 75 נפש.

ברשימה משנת 1792¹⁰⁹) נזכרים 3 בתים של שמואל, כולם ברחוב טרגובה שהיה שייך למלך¹¹⁰). אחד מהם של עץ, נשא את המספר 156, השני חציו עץ וחציו אבן, מס. 515; והשלישי, של עץ, מס. 516. מלבד זה היה שייך לו גם בנין בית החולים הרוסי¹¹¹). שם התקין תיאודור פייטרקובסקי בית חרושת לסבון.

ב„יורידיקה” הפראגית גולנְדִּינֹב קבל שמואל את הבית של פסיצקי¹¹²) ב־300 זהר'; את הבית של פיבורסקי¹¹³) ב־500 זהר' ואת הבית של האזרחית אולפנוב סטופיצ'ובה¹¹⁴) ב־108 זהר'. כאן כדאי להזכיר מה שכבר ספרתי קודם, שביוֹרִידִיקָה הפראגית גולנְדִּינֹב קבל שמואל מאת המלך בחכירה עולמית 6 וולוק קרקע. מתנה זו נתכונה כפי הנראה להשלים את רכושו של שמואל במקום הזה, שבו כבר היו לו שלושה בתים.

בכפר הסמוך גרוֹכֹב¹¹⁵) (כיום פרבר של וורשה) עמד זביטקובר לקנות אחוזה גדולה, וכבר שילם לבעליה, אלכסנדר בלשקובסקי, 1.054 זהר' 18 גר. ברם אותו

M. Bersohn, Dyplomatarjucz etc., Nr. 342 (107)

.Ekonomiczne Starej Warszawy, nr. 1125 (108)

.Wejnert, Starożytności warszawskie, VI, 323 (109)

.Drzewulski i Radziszewski, Warszawa I, 1913 p. 394 (110)

.Jurydyki Praskie, nr. 147, p. 103, a. 1786 (111)

שם, גר. 170, ע' 228, 263. (112)

שם, עמ' 264. (113)

שם, גר. 170, ע' 265, שנת 1776. (114)

שם, גר. 173, שנת 1796. (115)

בִּלְשׁוֹנְבֹסְקִי הִתְחַרְט מִשׁוּם מָה וּבִיקֵשׁ לְהַשִּׁיב לְשִׁמּוֹאֵל אֶת הַסְּכּוּם שֶׁשִּׁילָם. זְבִיטְקוֹבֶר לֹא בָא לְבֵית הַמִּשְׁפָּט כְּדִי לִקְבֹּל בַּחזָרָה אֶת הַכֶּסֶף, כְּפִי הַנִּרְאָה, מִשׁוּם שֶׁחָשַׁב אֶת הַקְּנִיָּה לְמוֹגְמֶרֶת. בְּ"יִוְרִידִיקָה" הוֹרְשָׁאִית מְרִיאֲנֶשֶׁט קָבַל שִׁמּוֹאֵל בְּעֵד חוֹב שֶׁל 309 זֶהוּ' שֶׁלֹּא סוֹלֵק, אֶת בֵּיתוֹ שֶׁל סְבִסְטִיאָן קוֹפְצִיֶּנְסְקִי¹¹⁶).

בְּרָחוֹב מוֹקוּטוֹב קָבַל שִׁמּוֹאֵל לְאַחֵר מִשְׁפָּט מִמוֹשֵׁךְ אֶת בֵּיתוֹ שֶׁל הַגֶּנְרֵל הָרוֹסִי אֲבֵרָהָם דֵּה רֹמְנוֹס בְּעֵד שְׁנֵי חוֹבוֹת אֶחָד שֶׁל 12.000 זֶהוּ' וְהַשְּׁנִי שֶׁל 4.200 זֶהוּ'¹¹⁷. פְּרוֹצֶס מִמוֹשֵׁךְ נִיְהַל שִׁמּוֹאֵל בְּנוֹגֵעַ לְבֵית שֶׁהָיָה שִׁיךְ לְאִשָּׁה אַחַת בִּשְׁם בְּרוֹנְטוֹבָה¹¹⁸), בְּיִוְרִידִיקָה הַפְּרָאגִית קִמְיוֹן. בֵּית זֶה עָבַר לְרִשְׁתּוֹ בְּדֶרֶךְ לֹא לְגַמְרִי כִשְׂרָה.

הַגְּדוֹל בְּבִתּוֹ הָיָה בֵּית שֶׁנִּקְרָא בֵּיתוֹ שֶׁל קָאֵהֶלֶע, וְאִשֶּׁר חֲזִיתוֹ נִשְׁקָפָה אֶל רָחוֹב צ'רְנִיאָקוֹבְסְקִי וּמִלְמִטָּה גָּבַל עִם הַ"לֹּאֲזִיעֶנְקִי" הַמְּפֹרְסָמִים שֶׁל הַמֶּלֶךְ. אֶת הַבֵּית הַזֶּה, שֶׁהָיָה בֶּן שְׁתֵּי קוֹמוֹת, קָנָה הַמֶּלֶךְ בִּשְׁעָתוֹ בְּסִכּוּם כֶּסֶף גָּדוֹל מֵאֵת הַקּוֹנְסִילֶרִיוֹס קָאֵהֶלֶע. בִּשְׁנַת 1796 מִסֵּר הַמֶּלֶךְ לְשִׁמּוֹאֵל בַּחֲכִירָה עוֹלְמִית בְּעֵד חוֹבוֹת שֶׁהָיָה חַיִּיב לוֹ בְּעֵד אֲסַפְקוֹת שׁוֹנוֹת וְחוֹבוֹת אַחֵרִים עָרַב מְרִידֶת קוֹשְׁצִיוֹשְׁקוֹ. הַבֵּית נִמְסָר לְיָדֵי שִׁמּוֹאֵל עַל יָד בֹּאֲכִיחוֹ שֶׁל הַמֶּלֶךְ, קִיֶּצְקִי, וְדַמִּי הַחֲכִירָה עָלוּ 20 פְּלוֹרִין לְשָׁנָה¹¹⁹).

בְּעֵד חוֹב שֶׁל 2.500 זֶהוּ' נַעֲשֶׂה זְבִיטְקוֹבֶר גַּם לְבַעֲלֵיו שֶׁל הַכֶּפֶר שׁוֹוִידֶר (כִּיּוֹם מְקוֹם-מְרִגּוּעַ בְּקֶרְבַּת וּוְרֶשָׁה) לְמִשְׁךְ 15 שָׁנָה. נִיתְּנָה לוֹ הַזְכּוֹת לִנְקוֹת אֶת הָאֲדָמָה, לְהַקִּים עֲלֶיהָ טַחְנוֹת, בְּתִי־מִבְשֵׁל־שֶׁכֶר, בְּתִי־מְרוּזָה, לְבַרֵּא אֶת הָאֲפֵרִים וְכוּ'. אִם בְּמִשְׁךְ 15 שָׁנָה לֹא יוֹצִיא שִׁמּוֹאֵל מִן הַנַּחֲלָה אֶת חוֹבוֹ, עַל בַּעַל הַנַּחֲלָה, חֲשׁוֹנְבֹסְקִי, לְשַׁלֵּם אֶת הַסְּכּוּם הַחֲסֵר¹²⁰).

¹¹⁶ Jurydyki warszawskie, nr. 10, p. 547 a. 1782

¹¹⁷ שם, גר. 10, עמ' 941, שנת 1784.

¹¹⁸ שִׁמּוֹאֵל מָכַר לָהּ בִּשְׁנַת 1780 10.000 לְבָנִים, וְהַחֲסִיר 1.400. בִּשְׁנַת 1780 פִּתְחָהּ אִשְׁתּוֹ שֶׁל שִׁמּוֹאֵל יְהוּדִית אֶת בְּרוֹנְטוֹבָה, שֶׁתִּשְׁכֹּר לָהֶם אֶת אֲחוּזָתָה. יְהוּדִית לֹא הִיתָה מְשַׁלֶּמֶת שֶׁכֶר דִּירָה בְּכֶסֶף מוֹמֵן כִּי אִם בִּשְׁוֶה כֶּסֶף, דִּהְיִינוּ 30 אֲבָן חֶלֶב (לִפִּי 10 זֶהוּ' הָאֲבָן). הָיָה נִתְּנָה לַחֲתָנָה שֶׁל בְּרוֹנְטוֹבָה 300 זֶהוּ' מִלְבָּד; בְּדִבְכֶּסֶף 100 זֶהוּ' וּמַעֲט מוֹמֵנִים; בִּס"ה 840 בְּדֶרֶךְ לֹא בְּרוּרָה לְכַדִּי הַכְּרִיחָה יְהוּדִית אֶת בְּרוֹנְטוֹבָה שֶׁתַּחְתּוֹם עַל שׁוֹבֵר, שֶׁלְּפִיו קָבַלָה מִיְהוּדִית 1.400 זֶהוּ'. כְּפִי שִׁמּוֹאֵל מְצִיג אֶת הָעֵנִין הוּא נִרְאָה קֶצֶת אַחֵר: הוּא סִילַק לְאַחַד יִסְקוֹלֹבְסְקִי חוֹב שֶׁל 1400 זֶהוּ', שְׁבִרוֹנְטוֹבָה הִיתָה הַיִּיבֶת לוֹ, כְּמוֹ כִּי סִילַק עָבְרָה חוֹב לְדוֹד הַרְשָׁקוֹבִיץ וְיוֹזֵף יֶאֱרוֹשִׁינְסְקִי וְעַל סִמֵּךְ זֶה זִכָּה אוֹתוֹ בֵּית הַדִּין בִּשְׁנַת 1786 בְּבֵיתָה שֶׁל בְּרוֹנְטוֹבָה. אוֹלָם הָיָה לָהּ חוֹלָה לְטַעוֹן נֶגֶד פֶּסֶק הַדִּין וְקִרְאָה אוֹתוֹ בְּלִי הָרֶף לְדִין. אַף בִּשְׁנַת 1790 הִיִּינוּ 5 שָׁנִים לְאַחֵר שֶׁהֶאֱחִיזָה עָבְרָה לְיָדֵי שִׁמּוֹאֵל, עֲדִיין הַתְּדִינָה אִתּוֹ. סוּפוֹ שֶׁל הַמִּשְׁפָּט אֵין לְדַעַת לִפִּי סְפָרִי הַתְּעוּדוֹת, אֵין נִרְאָה שֶׁהָבֵית נִשְׁאָר בִּידוֹ. עִי' Jurydyki Praskie, nr. 166, p. 507, 520, 568, עי' 572, 575; Ibidem, nr. 168, p. 183, 210, 237, 246, 252, 304, 306; Ibidem, nr. 169, p. 183, a. 1789.

¹¹⁹ בְּסְפָרִי-הַתְּעוּדוֹת הַמֵּאוֹתָרִים שֶׁל פְּרוֹסִיָּה, הַנוֹגְעִים לְשִׁמּוֹאֵל (גר. 487) מוֹעֲתֶקֶת הַתְּעוּדָה הַנִּיִּל

מִכְתָּבִי-הָעִיר וּוְרֶשָׁה מִשְׁנַת 1796.

¹²⁰ Jurydyki Praskie, nr. 93, p. 54-5, a. 1782

נספח

תעודות על פעולתו של שמואל זביטקובר

א. קטע מתוך מכתב של מיכאל ברגזון אל בני אחיו בווארשה על ימי נעוריו של בנו פרופ. אנרי ברגזון. (*)

"50 Alexandra Road, Kilburn, N.W. London 24/1 82"

"Meine lieben Neffen Joseph, Samuel et Michal! Seit den unglücklichen Ereignissen, die sich in Warschau zugetragen.....
"Mein ältester Sohn, Henri, ist nun Professor der Philosophie und Philologie in Angers.— Die Regierung, für die er noch 7 Jahre zu dienen hat, wünsche ihn wegen seines grossen bereits errungenen Rufes bald an der Pariser Universität als Professor anzustellen. Dagegen stellt /?/ sich aber das Reglement, welches ausdrücklich verlangt, dass jeder der jungen Professoren mindestens 2 Jahre in der Provinz dozieren muss. Er hat unter anderen einen Lehrcours für junge Damen 2 mal wöchentlich zu halten 'sur la moralité' des jeunes filles! Denket euch einen 22 jährigen Professor, dessen Herz wahrscheinlich schon von den Reizen der jungen Damen von Angers gefesselt ist und der ihnen über....."

ב. תעודה על 1000 אדומים, ששמואל נתן בעד המנוי לפרנס הועד.

Szmul Herszkowicz z Piotrkowa i Michał Eliaszowicz z Piotrkowa
Szmul Jakubowicz z Pragi wystarawszy dla siebie Roku 1774 Instrument Starszeństwa nad Żydami w kraju Polskim będącemi, dał za to Czerwonych Złotych 1000, władzę tego Starszeństwa do znakomitych dla siebie Składek Żydów naglił, y wymagał; Chcąc zaś jeszcze odzyskać y Tysiąc Czerw. złotych za otrzymany Instrument Starszeństwa zapłacony, wystarał pomoc żołnierską, którą przymusił Żydów w liczbie Pięciudziesiąt Ośmiu, pod czas Seymu w Warszawie

(*) בידי ה' לודביג ברגזון, וורשה

Towary swoje sprzedających, do dania sobie Skryptu, na pomieniony Tysiąc Czerwonych Złotych.— Przeciwno temu Skryptowi sposobem przymuszania podpisanemu ciż Żydzi Manifesta poczynili, lecz te nie uwolniły ich od obowiązku znoszenia tego niewinnego Długu, bo Prześwietna Kommissya Skarbowa przyznała mu należeć ten dług, y zapłacenie onegoż determinowała od tychże Żydów, bez odwoływania się ieden od drugiego. Za takim Dekretem Szmul mając Wolność choć od iednego Żyda za wszystkich domagać się satysfakcyi, upatrzył naymańniejszego Hyla Maiorowicza wexlarza w Warszawie bawiącego się, y tego po otrzymaney z namienionego Dekretu Publikacie, o cały ten Dług chciał exekwować, czemu zapobiegając tenże Hyl Majorowicz wchodzi z pomienionym Szmulem Jakubowiczem w zgodę płaci mu za ten Dług kapitałny y z Prowizją, do Tysiąca Ośmuset Czerwonych złotych wynoszący Czerwonych złotych Tysiąc Trzysta, a z pozyskaney Cessyi na 1800 cz. zł. pozywa wszystkich Żydów iżby mu takową Sumę zapłacili. Na ten zapozew Kom. Sk. wyznaczyła Kondescencyą Urodzonego Komornika Ziemskiego Gostyńskiego, który iżby za przybraniem trzech Rabinów y Starszych Duchownych składkę proporcjonalną względem Maiątku y możności każdego Żyda ułożył y zapłacenie tego długu nakazał. Przedywcześnie tey Kondescencyi, ten Hyl Maiorowicz sekretne ułożenie z mańniejszymi Żydami poczynił, od nich Satysfakcją poodbierał a względem ubogich ustanowienie składek, nie od Rabinów y Starszych Duchownych lecz od Sendyka Żydów warsz. a swych przyjaciół podług swoiey woli y żądania wystarał. Pomieniony Sendyk Żydów Warszawskich y inni przez niego do tego przybrani, włożyli na Szmula Herszkowicza z Piotrkowa Czerw. zł. 200, na Michała Eliaszowicza także z Piotrkowa Czerw. zł. 100, bez żadnego na ich stan zubożony względu, albowiem ci Żydzi z przypadków nieszczęśliwych na maiątku zniszczeni, pod konkurs resztę tego co mieli poddali, y to kredytorowie rozebrali, stali się niemaiącemi. Przeciwno więc temu dekretowi Ziazdowemu Składki bez żadney Proporcyi na

stan ubogi, pomienionych Żydów wkładającemu, Ciż Żydzi Piotrkowscy żalą się, prosząc, aby takowy Dekret z przyczyn następujących w swojej exekucyi był wstrzymany.

imo Ze bez przybrania Rabinów y Starszych Duchownych, y bez żadnego względu na ubogi Stan Żydów te składki stanowiące zostały.

zdo że ten Hyl Maiorowicz z majątniejszymi Żydami sekretnie się pogodził, od nich opłaty poodbierał, a te wielość pieniędzy za sekretnymi układami poodbierawszy, przed Sądem Ziazdowym utaił, y nowe składki na Żydów ubogich wystarał.

ztio że ten Hyl Maiorowicz nymajątniejszy z pomiędzy Żydów, Ten Dług znosić równie obowiązany, żadnego Szeląga na Osobę swoją do opłaty Długu tego nie przyjął, czyli na Niego składka przez Sąd Ziazdowy niejest ułożona.

4to Iż ten Hyl współdłużnik względem tego długu, na nabycie onegoż od Szmula Jakubowicza, zyskał Czerw. zł. 500, za tajemnymi ugodami, odzyskał już to co Szmulowi Jakubowiczowi dał sam, nie z osoby swojej na zniesienie tego Długu nie kontrybuował co mu chcą dowodzić

5to Iż pomieniony Szmul Herszkowicz i Michał Eliaszwicz z Piotrkowa do Sprawy konkursowej zapozywali Szmula Jakubowicza Jurisdatora tegoż Hyla Maiorowicza, który że nie stawał, dlatego satysfakcyi nie odebrał, inni wierzyciele majątek rozebrali, y są dziś ciż Żydzi bez sposobu płacenia, gdy nic nie mają.

Koniec prośby, iżby Exekucja tego Dekretu Ziazdowego, krzywdzące y uciążliwe Składki, na Żydów ubogich bez żadney proporcji wkładającego, do tego kontumacyalnego, bez przybrania Rabinów nastąpiącego, wstrzymana była, a nowa kondescencya dla innych urządzenia składek, do których iżby Hyl Maiorowicz jako współdłużnik należał, y to co za sekretnymi ugodami od Żydów odebrał, pod przysięgą wyznał, naznaczona została.—

(אוסף תיאודור טפלי וורשה)

ג. שמואל כספק ראשי של צבאות רוסיה בפולין

Z a l e c e n i e

Ich Mc. PP Obywatelom y Komissarzom Woiewodztw Ziem y powiatów w szeregulności wszystkim do Korony Polskiej należącym.—

Ponieważ już od Prześwietney Generalney Konfederacyi Koronney nastąpiła Decyzya uznaiąc za rzecz potrzebną y obywatelom pożyteczną aby Starozakonny Szmul Jakubowicz był Generalnym Liwrantem dla Woysk Rossyiskich dokładaiąc staranności zadosyc uczynienia obo-
pólnie Stronom z Funkcyi onemuż powierzoney y wyznaczoney, więc niniejszym uwiadomieniem zalecam aby bez żadney wymo-
wy, wyznaczyszy Exkuzy temuż pomienionemu Generalnemu Liwrantowi punktualnie do rąk własnych wszystkie Prowianta y Furaże które są wyznaczone tak stojącym iako y przechodzącym Kommendom Woyska Rossyiskiego, były oddawane bez zawodnie nie przez Kommissarzów ręce którzy Liweranta chcą ambarasować, ale w szczególności od siebie każde Woiewództwo Ziemie y Powiaty do własnych rąk Liwranta aby przystawiały na miejsca od tego Liwranta wyznaczone, aby ówże Liwerant mógł zadosyc uczynić Funkcyi swoiey w wyznaczonych miejscach stojącym y przechodzącym Kommendom Woyska Rossyiskiego w dostarczenie Prowiantów y Furażów im wyznaczonych. Kommissarze zaś wyznaczeni powinności swoiey zadoszyć czyniąc Funkcyi swoiey pilnować mają, aby Prowianta y Furaże wszystkie wyznaczone punktualnie za rekwizycją Liwranta przystawione były, za których przystawieniem z Generalnym Liwrantem Rachunki czynić mają. Przy oddaniu Prowiantów y Furażów z Ziem y Powiatów powinni Kommissarze być przytomnemi, y starać się żeby Zboże y Siano było dobre y czyste, y żeby Obywatelom krzywdy nie były czynione. Co niniejszym uwiadomieniem zaleciwszy, ostrzegam aby

tak obywatelę iako też Urzędnicy temu Instrumentowi sprzeciwiający się w niniejszym się / czego się nie spodziewam / iakowey nie doznali przykrości. Który to Instrument przy przyciśnieniu Pieczęci Herbu moiego własną podpisuję ręką.— Dan w Warszawie w Generalney moiey Kancellaryi Miesiąca Stycznia Dnia 7 Roku 1775.

/ Gen de Romanus / חתימה

(אוסף תיאודור טפליץ, וורשה)

ד. כתב-המינוי של שמואל לסרסר-החצר של פרידריך מלך פרוסיה

Wir Friedrich von Gottes Gnaden König in Preussen u.s.w. thun kund und fügen hiermit zu wissen, dass Wir den bisherigen Königlich Pohnischen Factor Samuel Jacobbowietz, in Ansehen seiner Uns von ihm angerühmten Geschicklichkeit und Erfahrung zu Unserm Commissario allergnädigst denominiret und bestellet haben. Wir thun das auch hiermit und kraft dieses, also und dergestalt, dass Uns und Unserm Königlichen Hause, derselbe treu, hold, gehorsam und gewärtig seye, Unsern Nutzen und Bestes nach seinem äussersten Vermögen suchen und befördern, Schaden und Nachtheil hingegen, so viel an ihm ist, verwarnen, verhüten und abwenden, wann Wir ihm in Unsern Angelegenheiten und Geschäften etwas committiren und auftragen werden, solches mit aller nur ersinnlichen Sorgfalt und Treue verrichten, dabey Unser höchstes Interesse eyfrigst besorgen, was er zu dessen Beförderung sowohl als auch zu Abkehrung des demselben etwa bevorstehenden Nachtheils, seiner erworbenen Erfahrung und Einsichten nach zu erdenken und in Vorschlag zu bringen vermag, sofort behöriges Orts anzeigen, und in allen sein Thun und Lassen sich dergestalt erweisen und betragen solle, wie es einem fleissigen, getreuen Diener und Königlichen Commissario eignet und gebühret.

Dahingegen soll er sich aller Freyheiten und Vorzüge, welche andern Unsern Commissariis von seiner Nation competiren und zustehen zu erfreuen haben, und wollen Wir ihn dabey wie auch sonst in allen übrigen Sachen, so oft es dessen bedürfen wird, königl. schützen und handhaben. Des zu Urkund haben Wir diese Bestattung höchst eigenhändig unterschrieben und mit Unserm Königlichen Funsiege bedrücken lassen.— Gegeben Berlin den 9ten August 1771.

Bestattung zum Commissario für den Samuel Jaccobowietz

(אוסף תיאודור טפליץ, וורשה)

ה. מנויו של שמואל לסרסר החצר של המלך סטניסלב אויגוסט פוניאטובסקי

Stanisław August z Bozey Łaski Król Polski etc.

Oznaymujemy ninieyszym Listem Patentem Naszym wszem wobec y każdemu z osobna komu o tym wiedzieć należy, mianowicie Ur. Urzędnikom y Officialistom od potrzeb Dworu Naszego, Iż my maiąc sobie przełożoną wierność y zdatność Starozakonnego Szmula Jakubowicza w uczynionych różnych posługach dla Nas, onemu obowiązek Faktorstwa czyli Kommisanta prokurowania poleconych sobie potrzeb do Dworu Naszego nadaemy. Mocą zatym niniejszego Patentu Naszego, pomieniony Szmul Jakubowicz za aktualnego Kommisanta Naszego poczytany bydź ma; y aby go wszyscy od kogo należeć będzie, za takowego uznawali y poważali, jakoteż ażeby onemu pomocy ile y gdzie na nasze usługi potrzebować będzie nie odmawiali; owszem one dodawali obowiązujemy. Pomienionemu zaś Szmulowi Jakubowiczowi wierne pilne y szczere rozkazow sobie dla Skarbu Naszego danych wypełnianie zalecamy. I na tośmy dla ważności List niniejszy Patent ręką własną podpisali y

Pieczczęią stwierdzić rozkazaliśmy.— Dan w Warszawie d. 13 Novembra Roku Pańskiego MDCCXXIV Panowania Naszego XXXI Roku.

Stanislaus August Król / חותמת /: Stanislaus Augustus Dei Gratia Rex Poloniae, Magnus Dux Lithuaniae Russiae Prussiae Masoviae Samogitiae Kioviae, Volh, Podol, Podlac, Livon., Smol., Sev., Czerniech.,

(אוסף תיאודור טפליץ, וורשה)

ז. מנזיו של שמואל לסרסר-החצר של פרידריך וילהלם. מלך פרוסיה

Wir Friedrich Wilhelm von Gottes Gnaden König von Preussen, Maggraf zu Brandenburg u.s.w.

thun kund und bekennen hiermit, und in Kraft dieses, dass wir auf alleruntertänigstes ansuchen unseren Hof- Factor und Commissario Samuel Jacobowitz ein General-Schutz-und Handlungs-Privilegium auf Warschau und ganz Südproussen und in Schlesien sowohl als auch auf unsere gesamten Königlichen Landen und Provinzen allergnädigst bewilligt und erteilt haben. Wir thun solches auch hierdurch dergestalt und also: dass dem Samuel Jacobowitz und seiner Ehefrau Judith geboren Löwi wie auch deren sämtliche männn. und weibliche Descendenten frey stehen solle, sich auch ausser Warschau und sonst in Südproussen und in Schlesien sowie in unseren Landen und Provinzen wo sie es diensam erachten, zu etabliren, zu handeln und zu wandeln und durch Ankauf von Häusern sich possessioniert zu machen, wenn sie denn deshalb festgesetzten Canon erlegen, wie wir sie denn auch hierbey gegen Jeder männiglich, wo es von Nöten kräftigst zu schützen, und zu handhaben nicht nur versprechen sondern auch durch andere Krieges- und Domainen-Kamern und Regierun-

gen dahin sehen lassen werden, dass alle demjenigen, was ihnen durch dieses Privilegium versprochen worden, auf das genaueste nachgekommen werde.

Urkundlich haben wir dieses General Schutz- und Handlungs-Privilegium nicht nur höchst eigenhändig vollzogen, und mit Unseren Königlichen Funsiegel bedrücken lassen, sondern auch unserem General- Ober-Finanz- und Domainen-Directorio und Gross-Kanzler, sowie in Südpreussen und Schlesien davon die erforderliche Intimation gethan.

So geschehen Berlin, den 27 ten Februar 1798.

Friedrich Wilhelm

/ חותמת /
General Finanz-Department

General- Schutz-und Handlungs-Privilegium auf Südpreussen, Schlesien, und sämtlichen Königlichen Provinzen und Landen, für den Samuel Jacobowitz und seine Ehefrau Judith, geboren Levi zu Warschau.

(אוסף תיאודור טפליץ, וורשה)

תקון טעות

בסוף הפרק הקודם (עמ' 266 [21]) נפלו טעויות אחדות:
בשורה ב' מלמטה למעלה מס' ההערה 74 — צ"ל 75. הערה זו נשמטה במקומה והיא ניתנת כאן:

75) Nachpreussische Akten Nr. 487 (Arch. gl. w Warsz.)

ההערה 74 שם למטה אינה אלא 73.

ההערה 73 שם למטה אינה אלא 74 והיא מכוונת למשפט: „הסוף היה ששמואל לא קבל את כל הסכום אלא רק חלק ממנו“.